

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.65>
УДК 343.14(477)

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ОКРЕМИХ СПОСОБІВ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Вапнярчук В. В.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні.

У статті запропоновано вдосконалення класифікації способів збирання доказів (формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування) на: (1) способи, що використовуються суб'єктами, які здійснюють кримінальне провадження та (2) способи, які використовуються суб'єктами, які захищають у кримінальному провадженні свій або представлювальний ними інтерес. Досліджено сутність окремих способів збирання доказів (формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування), зокрема таких як: витребування та отримання, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, а також проведення інших дій стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Розглянуті особливості терміновживання щодо названих способів відповідно до чинного КПК України; проаналізовані питання щодо об'єктів витребування та отримання, можливих як процесуальних, так і не процесуальних дій, які здатні забезпечити подання до суду належних і допустимих доказів. Висловлені критичні зауваги стосовно порядку нормативного регламентування та використання того чи іншого способу, а також загалом щодо доцільності виділення такого способу як ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій. З приводу останнього підтримана висловлена в науковій літературі думка про те, що таке «ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій» варто розглядати не як спосіб збирання доказів стороною захисту, а як одну з можливостей участі сторони захисту в доказуванні, яке здійснює сторона обвинувачення. Окрема увага приділена особливостям документального оформлення порядку використання всіх розглянутих способів збирання доказів (формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування).

Ключові слова: збирання доказів, способи збирання доказів, витребування доказів, отримання доказів, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, інші дії як способи збирання доказів.

Vapnyarchuk V. V. Regarding The peculiarities of certain methods of gathering evidence in criminal proceedings.

The article proposes to improve the classification of methods of gathering evidence (formation of the evidence base of the legal position of a particular subject of evidence) into: (1) methods used by subjects conducting criminal proceedings and (2) methods used by subjects protect their or their interests in criminal proceedings. The essence of certain methods of gathering evidence (formation of the evidence base of the legal position of a particular subject of evidence), in particular, such as: demand and receipt, initiation of investigative (search) actions, as well as other actions by the defense proceedings are underway that are able to ensure the submission of appropriate and admissible evidence to the court. Peculiarities of term use in re-

lation to the named methods in accordance with the current CPC of Ukraine are considered; analyzed issues concerning the objects of demand and receipt, possible both procedural and non-procedural actions that can ensure the submission to the court of appropriate and admissible evidence. Critical remarks were made regarding the procedure of normative regulation and use of one or another method, as well as in general about the expediency of allocating such a method as initiating investigative (search) actions. Regarding the latter, the opinion expressed in the scientific literature that such “initiation of investigative (investigative) actions” should be considered not as a way of gathering evidence by the defense, but as one of the opportunities for the defense to participate in evidence by the prosecution. Particular attention is paid to the peculiarities of documenting the use of all considered methods of gathering evidence (formation of the evidence base of the legal position of a particular subject of evidence).

Key words: gathering evidence, methods of gathering evidence, demanding evidence, obtaining evidence, initiating investigative (search) actions, other actions as ways of gathering evidence.

Постановка проблеми. Розвиток науки вітчизняного кримінального процесу обумовлює необхідність дослідження та перегляду традиційних наукових поглядів щодо окремих проблем кримінального процесуального доказування. Одним із найбільш важливих в теорії доказів є питання щодо правової природи способів збирання доказів (формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування), і зокрема таких з них, як витребування та отримання, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, а також проведення інших дій стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. В наукових публікаціях цьому питанню приділяється незначна увага; в тих же дослідженнях, в яких окремі питання в рамках цієї проблеми досліджується, висловлюються досить суперечливі погляди, які вимагають критичного аналізу. Тому висловлення авторської позиції щодо їх вирішення є досить важливим і необхідним. Саме цими обставинами пояснюється необхідність написання цієї статті, її логіка та зміст.

Стан опрацювання. У науці кримінального процесу дослідженню способів збирання доказів в різні періоди часу присвячено багато досліджень, серед яких роботи таких вчених, як Т. В. Лукашкіна, Т. М. Мирошніченко, О. Яновська, М. М. Стоянов та ін. Високо оцінюючи значення праць вчених щодо проблематики способів збирання доказів у кримінальному провадженні, слід відзначити неоднозначність наукових оцінок як стану правового регулювання окремих з них, так і особливостей їх використання на практиці.

Метою статті є дослідження сутності таких способів збирання доказів у кримінальному провадженні як витребування та отримання, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, а також проведення інших дій стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Виклад основного матеріалу. Способи кримінального процесуального доказування – це певні дії, прийоми або їх система, використання яких дає можливість суб'єкту здійснити доказування й досягти його цілей. Серед усіх можливих способів доказування (а вони відповідно до розуміння сутності доказування можуть бути як практично-пізнавальними, так і обґрунтовальними) нас цікавлять у першу чергу способи формування доказової основи правової позиції суб'єкта доказування (а також і способи дослідження правової позиції як власної, так і інших суб'єктів у формі перевірки, які, по суті, є аналогічними тим, що використовуються для її формування). Що ж стосується способів обґрунтування як складника кримінального процесуального доказування, вони, з нашого погляду, потребують самостійного наукового дослідження з детальним аналізом здобутків такої науки, як юридична риторика (докладніше про юридичну риторіку див., зокрема: [1; 2; 3]).

Під такими способами розуміється система пізнавальних і посвідчувальних прийомів та операцій, передбачених законом для виявлення, сприйняття (одержання) й фіксації доказової інформації того чи іншого виду. Вони залежать передусім від суб'єктів, які його здійснюють. Так, зокрема:

(1) способи, що використовуються суб'єктами, які здійснюють кримінальне провадження. Під час досудового провадження ними є суб'єкти сторони обвинувачення, у судових провадженнях – суд (суддя), який розглядає кримінальну справу.

Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом: а) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, б) витребування та в) отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та ор-

ганізацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, г) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК.

Що ж стосується суду, то, незважаючи на відсутність у вказаній статті норми, яка передбачила б шляхи збирання ним доказів, але на підставі аналізу інших статей КПК, можна стверджувати про можливість суду використовувати майже всі зазначені вище способи формування доказової основи правової позиції суб'єкта доказування стороною обвинувачення. Певні особливості суду, як суб'єкта формування доказової основи власної правової позиції полягають у тому, що він не вправі використовувати ті способи, в рамках яких здійснюється і відшукання доказової інформації, оскільки це суперечить як його процесуальному статусу, так і процесуальній формі судового розгляду. Саме в цьому і є основна відмінність між особливостями формування доказової основи правової позиції суб'єктами сторони обвинувачення й судом;

(2) способи, які використовуються суб'єктами, які захищають у кримінальному провадженні свій або представлювальний ними інтерес (до них у першу чергу слід віднести суб'єктів сторони захисту).

Згідно з ч. 3 ст. 93 КПК сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом: а) витребування та б) отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; в) ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом г) здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Хоча тут зауважимо, що на підставі аналізу чинного законодавства можна цілком правомірно стверджувати, що окремі заінтересовані суб'єкти кримінального провадження, які не виконують функцію захисту (потерпілий, цивільний позивач, їх представники чи законні представники), теж можуть використовувати тільки визначені в ч. 3 ст. 93 КПК способи формування своєї правової позиції. Отже визначальним критерієм запропонованого поділу є все-таки не виконувана кримінальна процесуальна функція, а наявність чи відсутність повноважень на здійснення кримінального провадження та особистого (свого чи представлюваного) інтересу.

Розглянемо докладніше окремі із зазначених способів формування доказової основи правової позиції суб'єкта доказування.

Витребування та отримання доказів від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (частини 2 і 3 ст.93 КПК) – це два самостійних способи формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта. Відмінність між вказаними способами, що дає нам можливість визначати їх як самостійні, полягає у різних суб'єктах прояву ініціативи їх використання. При витребуванні така ініціатива походить від суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження (зокрема, слідчого під час досудового розслідування, суду під час судового розгляду), при отриманні – від інших осіб.

Насамперед, хотілося б висловити декілька слів про терміновживання. В попередньому КПК ці два способи теж були передбачені, однак йменувалися вони інакше (вимога і подання (ст. 66 КПК 1960 р.)). Що стосується «вимог», то в науковій літературі цей термін майже завжди замінювався на «витребування». Вважаємо, такий підхід вірним, оскільки: по-перше, саме останній термін є узагальнюючим відносно різноманітних форм вимагання, які були передбачені в попередньому законі (вимагання від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і окремих громадян пред'явлення предметів і документів, вимагання про проведення ревізій, вимагання від банків інформації...); по-друге, він є таким, що більше відповідає сутності цього способу, оскільки доказова інформація суб'єктом доказування формується (збирається) саме в результаті її витребування, а не висунення вимоги про вчинення певних дій. Щодо «подання», то, на наш погляд, воно теж знаходиться поза межами формування доказової основи суб'єкта доказування, є таким, що лише створює умови для цього. Тому, вживання законодавцем в чинному КПК замість нього терміну «отримання» в більшій мірі відповідає сутності цього пізнавального прийому.

Відносно об'єктів, які можуть бути витребувані та отримані суб'єктом доказування. Як бачимо, чинний КПК передбачає досить великий їх перелік. Однак, розглянувши їх та проаналізувавши норми КПК, вважаємо, що мова тут може йти лише про матеріальні об'єкти, що містять інформацію про істотні обставини кримінального провадження. Такими є, як правило, предмети, які можуть пізніше стати речовими доказами (наприклад, знаряддя злочину, знайдені сторонніми особами біля місця скоєння кримінального правопорушення), та документи, які підтверджують певний істотний факт (наприклад, довідки, характеристики (ними також є й передбачені в ст. 93 КПК такі об'єкти як висновки ревізій та акти перевірок)).

Щодо відомостей, які, як зазначено в законі, теж можуть бути витребуванні та отриманні, то, на наш погляд, ними не можуть бути показання, оскільки вони можуть отримуватися лише під час допиту або одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб (ст. 95 КПК); ними не можуть бути й пояснення, які даються під час проведення слідчих (розшукових) дій (наприклад, в порядку ч. 3 ст. 228 КПК). У цих випадках відомості формуються (збираються) в результаті проведення слідчих (розшукових) дій, а не в результаті їх витребування чи отримання. Може виникнути думка, що такі відомості можуть бути зібрані вказаними способами в результаті заявлення клопотань, скарг, заяв, відводів тощо. Однак, думається, що такі форми надання певних відомостей в кримінальному провадженні слід відносити до такого способу формування доказової основи як проведення інших процесуальних дій, а не витребування чи отримання. Тому, вважаємо, що відомості, які одержуються під час кримінального провадження, не можна кваліфікувати як самостійний об'єкт їх витребування чи отримання. Вони можуть бути лише змістом або показань (пояснень), що є результатом проведення слідчих (розшукових) дій, або предметів чи документів, які можуть бути зібрані шляхом їх витребування чи отримання.

Стосовно висновку експерта як об'єкта витребування та отримання, то варто зауважити, що відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК, він є самостійним процесуальним джерелом доказів, який є наслідком проведення такої слідчої (розшукової) дії як ініціювання та проведення експертизи (інколи вона йменується залучення експерта). Однак, тут виникає питання, в яких випадках висновок експерта є результатом застосування такого способу формування доказової основи (збирання доказів) як проведення цієї слідчої (розшукової) дії, а в яких він з'являється в кримінальному провадженні в результаті його витребування чи отримання. Вважаємо, що саме так потрібно ставити питання при розгляді цього об'єкта пізнавальної спрямованості вказаних способів формування доказів. Відповідь на це питання, на нашу думку, знаходиться в суттєво іншому (на відміну від старого КПК) порядку залучення експерта. Так, відповідно до ст. 243 КПК, експерт може бути залучений як стороною обвинувачення (в цьому разі, вважаємо, отриманий його висновок буде наслідком такого способу як проведення слідчих (розшукових) дій), так і стороною захисту або слідчим суддею за клопотанням сторони захисту (в такому випадку він може з'явитися у кримінальному провадженні у суб'єкта, який його здійснює, лише в результаті його витребування чи отримання).

Варто відзначити певний недолік вказаних способів формування доказової основи суб'єкта доказування. Він полягає в тому, що інколи «заволодіння» об'єктом витребування чи отримання супроводжується відділенням його від навколишньої обстановки без його фіксації в ній (наприклад, громадянин, знайшовши пістолет в місці або біля місця, де було вчинено кримінальне правопорушення, відносить його до слідчого). Між тим зв'язок об'єкта з навколишньою обстановкою сам по собі має доказову цінність. В процесі проведення слідчих (розшукових) дій (наприклад, огляду, обшуку) цей зв'язок обов'язково фіксується. Єдиним розумним вирішенням цього недоліку, на наш погляд, може бути лише вимога-рекомендація щодо необхідності проявляти передбачливість збереження й закріплення такого зв'язку всіма вказаними вище суб'єктами подання доказових матеріалів, якщо це можливо в конкретній ситуації. Якщо ж такий зв'язок не буде зафіксований, це не виключає можливості використання отриманої вказаними способами доказової інформації. Однак, в такому разі вона може потребувати додаткової та більш прискіпливої перевірки.

Що стосується належного процесуального оформлення використання вказаних способів формування доказової основи суб'єкта доказування, то в науковій літературі висловлювалися різні погляди щодо цього питання. Так, О.В. Смірнов вважає, що витребування доказів може здійснюватися у формі направлення прокурором, слідчим вимог, доручень, запитів, які є обов'язковими для виконання [4, с. 213]. З цього приводу варто зауважити, що виділення вказаних форм процесуального оформлення витребування в Російській Федерації є цілком правомірним, оскільки воно має нормативне підґрунтя (ч. 4 ст. 21 КПК РФ). Вітчизняне ж кримінальне процесуальне законодавство аналогічного нормативного припису не містить. Тому, зважаючи на те, що відповідно до ч. 3 і 2 ст. 110 КПК України всі рішення слідчого, прокурора приймаються у формі постанови, а судові рішення – у формі ухвали, на нашу думку, саме цими процесуальними документами й необхідно оформлювати витребування доказів.

Стосовно процесуального оформлення витребування доказових матеріалів суб'єктами кримінального провадження, які не володіють владними повноваженнями (захищають свій або представляваний інтерес) як сторони захисту, так і сторони обвинувачення, то ними відповідно до норм КПК України, що регламентують їхні права, вважаємо, можуть бути подання заяв і клопотань, а для адвоката (захисника чи представника) – також і адвокатський запит (п.1 ч.1 ст.20, ст.24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5]).

Немає єдності думок й щодо оформлення отримання доказових матеріалів. Не вдаючись до їх аналізу, вважаємо, що знову ж на підставі аналізу чинного КПК України (зокрема, статей 103-105, 108), можна стверджувати, що такою формою оформлення для суб'єктів сторони обвинувачення на стадії досудового розслідування є протокол (про отримання речей, документів), а в судовому розгляді – журнал судового засідання. Надання в подальшому отриманим об'єктам статусу доказу здійснюється й оформлюється в порядку передбаченому КПК (оскільки це процесуальне рішення – то знову ж згідно з частинами 3 і 2 ст. 110 КПК воно приймається у формі постанови чи ухвали).

Стосовно ж процесуального оформлення отримання доказового матеріалу іншими суб'єктами, то, зважаючи на відсутність будь-яких нормативних приписів з цього приводу, на наш погляд, вони можуть використовувати будь-які способи (наприклад, розписки про отримання, договір тощо).

Ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій (ч. 3 ст. 93 КПК). Щодо цього способу варто висловити декілька міркувань. По-перше, погоджуємося з науковцями, які взагалі сумніваються в можливості розглядати ініціювання як спосіб збирання доказів [6, с. 244; 7, с. 190]. Адже відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 93 КПК таке ініціювання здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК. Таким чином, зміст ініціювання проведення процесуальних дій полягає в реалізації права певного суб'єкта на заявлення клопотань. А оскільки, як вірно відзначає Т. М. Мирошниченко, за результатами розгляду таких клопотань рішення про проведення процесуальних дій приймають слідчий, прокурор, які в подальшому їх і проводять, формуючи таким чином доказову базу провадження, то достатніх підстав для визнання ініціювання способом збирання доказів немає [8, с. 136]. На думку Т. В. Лукашкіної, «ініціювання» проведення слідчих (розшукових) дій не є способом збирання доказів стороною захисту, а може розглядатися як одна з можливостей участі сторони захисту у доказуванні, яке здійснює сторона обвинувачення» [7, с. 191].

Підтвердженням саме такого розуміння сутності ініціювання є й положення абз. 1 ч. 3 ст. 93 КПК в частині, що передбачає можливість збирання доказів «шляхом ініціювання..., а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів». Як бачимо, і сам законодавець визначає сутність ініціювання як частину забезпечувальних дій щодо збирання доказів.

По-друге, якщо аналізувати особливості ініціювання проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій шляхом подання клопотань, то можна відзначити, що згідно з чинним КПК така ініціатива може мати місце як з боку суб'єктів сторони захисту, так і сторони обвинувачення (всі слідчі (розшукові) дії, що провадяться за рішенням слідчого судді, вимагають попереднього ініціювання шляхом внесення відповідного клопотання слідчим або прокурором). Проте, зробивши аналіз вимог закону до порядку розгляду таких клопотань, поданих різними сторонами, неважко побачити, що має місце певна нерівність в порядку їх розгляду. Клопотання сторони захисту повинні бути розглянуті у строк не більше трьох днів з моменту подання (ч. 1 ст. 220 КПК), а клопотання сторони обвинувачення – в строк від шести годин (ст. 248 КПК) до одного дня (ст. 234 КПК) з моменту отримання. Зрозуміло, що таке порівняння не зовсім коректне, оскільки мова йде про різних адресатів ініціювання (слідчого, прокурора – у першому випадку та слідчого судді – у другому) та різні її наслідки (в першому випадку – задоволення клопотання призведе до звернення з клопотанням до слідчого судді вже стороною обвинувачення, в другому – до прийняття рішення слідчим суддею щодо проведення чи не проведення слідчої (розшукової) дії). Однак, зважаючи на можливу необхідність здійснення у кримінальному провадженні відповідної слідчої (розшукової) дії, що ініціюється стороною захисту, в досить стислі строки, а також на потребу забезпечення рівності сторін, доцільно було б передбачити в законі строк розгляду клопотань сторони захисту про проведення слідчих (розшукових) дій слідчим, прокурором такий же самий, як і слідчим суддею. Відзначимо, що думка про усунення нерівності у строках розгляду розглянутих вище клопотань уже висловлювалась у юридичній літературі (див., наприклад: [9, с. 128; 8, с. 135]).

Здійснення інших дій стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК). При визначенні системи можливих інших дій, як способів формування доказової основи правової позиції суб'єктів доказування, потрібно звернути увагу:

–по-перше, на обов'язкову умову їх застосування, а саме на їх здатність забезпечувати подання суду належних і допустимих доказів. Таке забезпечення, з нашого погляду, стосується подання таких доказів як стороною захисту, так і стороною обвинувачення;

–по-друге, що окремі процесуальні дії, які також можуть мати такий забезпечувальний характер, ми вище віднесли до інших способів (витребування, отримання чи ініціювання проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій). Тому, вважаємо, що до таких дій не можуть бути віднесені ініціювання таких дій як залучення експерта, проведення допиту (в тому числі в порядку ст. 225 КПК), тимчасового доступу до речей і документів тощо.

На наш погляд, до інших дій сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів, можуть бути віднесені, зокрема: заявлення клопотань не зв'язаних із проведенням слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій; заявлення скарг, заяв, відводів. Наприклад, відвід слідчого судді, який вирішує питання про дачу дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії, забезпечить допустимість доказів, які будуть отримані при її проведенні; скарга на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування (в порядку ст. 308 КПК) може призвести до дачі вищестоящим прокурором обов'язкової для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій і таким чином отримання (а в подальшому і подання до суду) належних і допустимих доказів.

Крім того, зважаючи на те, що законодавець, називаючи такі дії, не зазначає обов'язковості їх процесуального характеру, вважаємо, що ними можуть бути й дії, які прямо не регламентовані КПК як такі, що можуть здійснюватися суб'єктами сторони захисту, потерпілим, представником юридичної особи щодо якої здійснюється провадження. Так, зокрема, з цього приводу, думається, можна погодитись із М. М. Стояновим, який відніс до них: зовнішній огляд споруд, приміщень, інших об'єктів (в тому числі загальнодоступних речей і документів), доступ до яких не обмежений; зовнішній огляд закритих до вільного доступу споруд, приміщень, інших об'єктів (в тому числі не загальнодоступних речей і документів) – за згодою їхніх власників або законних користувачів, а огляд житла чи іншого володіння – за письмовою згодою власників [10, с. 257-259].

Висновки. На завершення розгляду цього питання, варто звиснувати, що визначення чіткої системи способів збирання доказів (формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування) у чинному КПК є цілком позитивним і вірним кроком законодавця. Проте, зважаючи на висловлені вище зауваження щодо особливостей окремих з них, на наш погляд, цілком очевидним є необхідність подальшого вдосконалення їх нормативного регламентування, доктринального осмислення та використання на практиці.

Список використаних джерел:

1. Абрамович С. Д. Риторика загальна та судова : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
2. Олійник О. Юридична риторика. Теорія та практика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 214 с.
3. Олійник О. Б. Теоретичні проблеми становлення юридичної риторики як складової теорії держави та права : дис. ... д-ра юрид. науки : 12.00.01. Київ, 2010. 435 с.
4. Смирнов А.В. Уголовный процесс : учебник. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 699 с.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за ред.: С. В. Ківалова, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченка. Харків : Одиссей, 2013. 1098 с.
7. Лукашкіна Т. В. Участь сторони захисту в доказуванні на досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні України. Порівняльно-аналітичне право. 2017. №2. С. 189-195.
8. Мирошниченко Т. М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту. Сер. Право. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 132-137.
9. Яновська О. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання у процесі доказування. Право України. 2014. №10. С. 124-132.
10. Стоянов М. М. Інші дії, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів як засіб збирання та перевірки доказів стороною захисту, потерпілим у кримінальному процесі. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса : Юрид. літ., 2013. С. 257-259.